

Dorota Krystyna REMBISZEWSKA

Instytut Sławytki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa
dorota.rembiszewska@wp.pl

Janusz SIATKOWSKI

Uniwersytet Warszawski
janusz.siatkowski@wp.pl

ZAPOŻYCZENIE *RUBEL* 'DRĄG DO PRZYCISKANIA SIANA NA DRABINIASTYM WOZIE' W GWARACH WSCHODNIEJ POLSKI

Rubel 'drąg do przyciskania siana na drabiniastym wozie' jest nazwą znaną tylko językom wschodniosłowiańskim, przy czym w języku rosyjskim w tym znaczeniu ma ona zasięg ograniczony. Została utworzona od czasownika *rōbati, *rōbiti 'rąbać' zapewne z pierwotnym znaczeniem 'odrabiany kawałek drewna'. Tego znaczenia w ogóle nie notuje ani SRJ XI-XVII, ani SSRLJ i Ożegov, a Dal IV 105 podaje *рубѣль* 'возовой стяг, дрюк, прижим или бастрык, с зарубками по концам' tylko spod Kurska. W okolicach Briańska *рубель* pojawia się w znaczeniu 'maglownica' (por. Smułkowa 1968: 101–102). Natomiast w języku białoruskim i ukraińskim *рубѣль* w znaczeniu 'drąg do przyciskania siana na drabiniastym wozie' jest dobrze znany zarówno w językach literackich, jak i w gwarach.

Brus. *рубѣль* (TSBM IV 719) występuje powszechnie w całej południowej i centralnej Białorusi w dwóch postaciach: *рубѣль* na zachodzie i *рубель* na wschodzie (na północ od Mińska w dorzeczach Wilii i Berезyny znane są zaś współrdzenne derywaty *парубѣнь*, *пáрубень*). Nad górnym biegiem Narwi zaczyna się tu granica między właściwą południowej i centralnej Białorusi nazwą *рубѣль* a zachodnio-północną nazwą *жэртка*, która dalej na wschód skręca znacznie w kierunku północnym (DABM m. 289 i s. 882–883). Dokładnie w tym miejscu nawiązuje granica między tymi nazwami (*rubel* i *žertka*) w gwarach wschodniosłowiańskich

na terenie Białostocczyzny, która następnie skręca na północ przebiegając nieco na południe od Białegostoku (AGWB VIII m. 332, s. 96–97). Jest to istotne, bo chyba świadczy o dawności tego podziału na pograniczu białorusko-polskim.

Znamy też dokładnie zasięg ukraińskiej nazwy *рубѣль* (SUM VIII 892) w gwarach zachodniej Ukrainy. Występuje ona (*рубѣл'*) tu niemal powszechnie na całym terytorium od północy aż po Karpaty, ale w okolicy Przemyśla dosyć obszerną wyspę na terenie Ukrainy tworzy nazwa *на'виз*, notowana też w dialektach ukraińskich na terenie Polski i Słowacji oraz na Zakarpaciu. Poza tym na Zakarpaciu notowano współrdzenne derywaty *'найзина*, *'нузина* oraz jeszcze inne nazwy.

Ukr. dial. *на'виз* 'drąg do przyciskania siana na wozie drabiniastym' stanowi pożyczkę sł. *pavuz*, *pavuz* (ESUM IV 249), a biorąc pod uwagę zasięg tego zapożyczenia, zapewne i pol. małopolskiego wyrazu *paważ*.

Szczególnie interesujące są właśnie nazwy odnotowane w gwarach ukraińskich na terytorium Polski (AUM II m. 302). Nawijają one ściśle do podziału na terenie Ukrainy. Po stronie polskiej na północy notowano: *рубѣл'* w Dobrowodzie na południe od Hajnówki (654), w Żerzyczach koło Siemiatycz (655), w Nosowie na północ od Białej Podlaskiej (656, ale obocznie też z *'навиз*), w Kobylanach koło Terespoła (657), w Stawkach koło Włodawy (658), w Krzywowierzbie między Włodawą a Parczewem (659), w Brzeźnie koło Chełmna (660) i w Horyszowie nieco na wschód od Zamościa (661), na południu zaś *'навиз* w Cetułi, gmina Wiązownica (662), *'навиз* w Hłomczy, gmina Sanok (663), w Wierchomli, gmina Piwniczna Zdrój (664), w Bartnem, gmina Sękowa (665), w Krempnej, pow. jasielski (666) i *'навиз* w Komańczy, pow. sarnocki (667).

Zapożyczenie *rubel* 'drąg do przyciskania siana na drabiniastym wozie' rejestrowano głównie w gwarach wschodniej Polski, ściśle nawijających do terenów występowania tego wyrazu w dialektach białoruskich i ukraińskich a poza tym w polskich gwarach kresowych.

SGPK V 68 notował go z okolic Międzyrzecza Podlaskiego, Radzyń Podlaskiego, Chełma i Hrubieszowa, z gwary kresowej w Dulibach koło Buczacza oraz w znaczeniu 'kłonica' z Grodzieńszczyzny, Kurzowa (1985: 490, 1993: 423) ponadto podaje tę nazwę od własnych informatorów spod Białej Podlaskiej, Włodawy i Krasnegostawu.

Późniejsze materiały Pelcovej (SGL II, 2014: 155–156, 426, m. 29) oraz z kartoteki SGPA uściślają ten zasięg. *Rubel* 'drąg do przyciska-

nia siana na drabiniastym wozie' tworzy tu zwarty zespół w powiatach Biała Podlaska, m.in. w Huszczy, por. Buczyński (1967: 244), w Łomazach (por. Czyżewski 1976: 116), Włodawa, gdzie jest niemal powszechny (por. Czyżewski 1986: 97), Chełm, części wschodnie powiatów Parczew, Zamość, Hrubieszów i Tomaszów Lubelski, z którymi łączą się jeszcze Lipno i Hornica pod Siedlcami (por. Cyran 1960: 227), Ossowa pod Radzynie Podlaskim, Głębokie i Nadrybie pod Łęczną, Żulin pod Kraśnymstawem. Kartoteka SGPA ma także czasowniki *rublować* i *przyrublować* 'umieszczać na drabiniastym wozie drąg do przyciskania siana' oraz rzeczowniki odsłowne *rublowanie*, *przyrublowanie*, *przyrublowywanie* spod Białej Podlaskiej, Włodawy i Chełma. W napisanej na podstawie kartoteki SGPA monografii A. Sadowa nie wymienia wśród zapożyczeń wschodniosłowiańskich omawianego wyrazu (Sadowa 2015).

Mamy też dalsze przykłady występowania nazwy *rubel* w znaczeniu 'drąg do przyciskania siana na drabiniastym wozie' z polskich gwar kresowych: z Oleszkowic na Podolu (Cechosz-Felczyk 2004: 188), z kilku miejscowości pod Tarnopolem: Hanaczów, Kozłów, Krowinka, Sorocko i Borki Wielkie (Tarnopol 2007: 42, nr 52) oraz pod Lwowem: Tuliłowy (Paryl 2004: 97), Białe i Kozłów (Lwów 2015: 32, nr 52). Czeczot (1846: 89) zanotował w tym znaczeniu *rubiěl* znad Niemna i Dźwiny. *Rubel* 'drąg do przyciskania siana na furze' znany był w okresie międzywojennym w polskich gwarach nawet na Białorusi wschodniej (Grek-Pabisowa 2004: 21 z powołaniem się na publikację Czesława Dąbrowskiego z 1932 roku).

RóżnSłow 85 ma *rubel* 'drąg do przyciskania siana na drabiniastym wozie' z używanej paralelnie gwary polskiej w Niemirowie nad Bugiem oraz z Ciechanowca.

Jak wiemy jednak, w płn.-zach. Białorusi występuje w tym znaczeniu *жэ́птка*. W tej sytuacji zastanawiające jest sporadyczne użycia nazwy *rubel* przez Dudzińskiego 1776, Walickiego 1886 (por. L V 157, Kurzowa 1993: 423) i z *Głów do pozłoty* Lama „bo widocznie połknąłem jedną z wież kościoła ławrowskiego, a przynajmniej *rubel* od siana” (SGPK l.c.). Chyba należy je przypisać bezpośredniemu wpływowi białoruskiego i ukraińskiego języka literackiego. Wyraz *rubel* podaje też Arct 'pawęż, drąg, którym przyciskają na wozie snopy, siano, słomę' (Arct 1920: 500), co może świadczyć o dawności tej pożyczki w polszczyźnie. *Powęż* albo *rubel* 'drąg z drzewa brzoźowego, klonowego lub świerkowego, do 4 cali gruby, 15 stóp długi, którym siano lub słomę na wóz drabiniasty nało-

zione, z wierzchu przyciskają' jest wymieniany wśród „drzew narzędziowych” (Kozłowski 1840: 280).

Należy jeszcze zwrócić uwagę na kilkakrotnie poświadczoną niezależną polonizację fonetyczną zapożyczony nazwy *rubel* 'drag do przyciskania siana na drabiniastym wozie', por. *rąbel* w miejscowości Załucze Stare pod Włodawą (Pelcowa SGL II, 2014: 156), *rombel* w Nadrybiu koło Chełma (kartoteka SGPA) i w gwarach kresowych: *rąbel* w Delejowie koło Stanisławowa (kartoteka SGPA) i *rombël* w Boryczówce pod Tarnopolem (Tarnopol 2007: 42, nr 52). Dowodzi to dobrego uświadamiania sobie budowy morfologicznej tego wyrazu przez mówiących.

Przedstawiony materiał stanowi ciekawy przykład obustronnych nawiązań językowych, przekraczających wszelkie granice państwowe i przynależności do poszczególnych języków literackich.

LITERATURA

- AGWB – *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, 1980–2009, t. I, pod red. S. Glinki, A. Obrębskiej-Jabłońskiej, J. Siatkowskiego, Wrocław 1980, t. II–III, pod red. S. Glinki, Wrocław 1989–1993, t. V–X pod red. I. Maryniakowej, Warszawa 1995–2009.
- ArctStp – M. Arct, [1920], *Słownik staropolski*, Warszawa.
- AUM – *Атлас української мови*, t. I–III, Київ 1984–2001.
- Buczyński M., 1967, *Wschodniosłowiańskie wpływy językowe w gwarze wsi Huszcza powiat Biała Podlaska*, *Annales UMCS, sectio F*, vol. XXII, s. 223–256.
- Cechosz-Felczyk I., 2004, *Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan (Greczan) na Podolu*, Kraków.
- Cyran W., 1960, *Gwary polskie w okolicach Siedlec*, Łódź.
- Czczot J., 1846, *Piosnki wieśniacze znad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy, w mowie sławiano-krewickiej, s postrzeżeniami nad nią uczynionemi*, Wilno.
- Czyżewski F., 1976, *Wpływy ukraińskie w gwarze osady Łomazy powiat Biała Podlaska*, SFPS XV, Warszawa, s. 105–118.
- Czyżewski F., 1986, *Zapożyczenia ukraińskie w gwarach b. powiatu włodawskiego*, „*Studia nad polszczyzną kresową*”, t. IV, pod red. J. Riegera i W. Werenicza, Wrocław.
- DABM – *Дыялекталагічны атлас беларускай мовы*, 1963, пад рэд. Р.І. Аванесавы, К.К. Крапівы, Ю.Ф. Мацкевіч, Мінск.
- Dal – Вл. Даль, 1955–1956, *Толковый словарь живого великорусского языка*, I–IV, Москва.
- ESUM – *Етимологічний словник української мови*, 1982–2012, ред. О.С. Мельничук, I–VI, Київ.

- Grek-Pabisowa I., 2004, *Wokół monografii Czesława Dąbrowskiego pt. Ze słownictwa i gramatyki ludności polskiej na Białorusi Sowieckiej wydanej Mińska w 1932 roku*, „Acta Baltico-Slavica”, t. 28, Warszawa, s. 9–34.
- Kozłowski W., 1845, *Słownik leśny, bartny, bursztyniarski i oryński*, „Sylwan. Zbiór Nauk Leśnych i Łowieckich”, t. 21, s. 1–635.
- Kurzowa Z., 1985, *Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku*. Wydanie II rozszerzone. Warszawa–Kraków 1985.
- Kurzowa Z., 1993, *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.*, Warszawa–Kraków.
- L – M. S.B. Linde, 1854–1860, *Słownik języka polskiego*, I–VI, Lwów wyd. 3. foto-ofsetowe, Warszawa 1951.
- Lwów 2015 – *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi we Lwowskiem*, z materiałów zebranych pod kierunkiem W. Paryła, oprac. przez K. Czarnecką, D.A. Kowalską, E. Rudolf-Ziółkowską, pod red. K. Czarneckiej, D.A. Kowalskiej, Kraków.
- Ożegov – С.И. Ожегов, 2008, *Словарь русского языка*, 25-е издание. Под общей редакцией Л.И. Скворцова, Москва.
- Paryl 2004 – W. Paryl, przy współpracy M. Mieszczankowskiej, *Słownik gwary przesiedleńców ze wsi Tuligłowy koło Komarna*, Kraków.
- Pelcowa SGL – H. Pelcowa, *Słownik gwar Lubelszczyzny*, Lublin 2012 i n.
- RóżnSłow 2015 – I. Maryniakowa, D.K. Rembiszewska, J. Siatkowski, *Różnoluczne słownictwo gwarowe Podlasia, Suwalszczyzny i północno-wschodniego Mazowsza*, Warszawa.
- Sadowa A., 2015, *Rzeczownikowe zapożyczenia wschodniosłowiańskie w gwarach polskich*, Kraków.
- SGPA – *Słownik gwar polskich*, 1977–, opr. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kier. M. Karasia, od t. II pod kier. J. Reichana, od t. VI pod kier. J. Okoniowej, Wrocław.
- SGPK – J. Karłowicz, 1900–1911, *Słownik gwar polskich*, I–VI, Kraków.
- Smułkowa E., 1968, *Słownictwo z zakresu uprawy roli w gwarach wschodniej Białostoczczyzny na tle wschodniosłowiańskim*, Wrocław.
- SRJ XI–XVII – *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, 1975–, ред. С.Г. Бархударов (Ф.П. Филин, Д.Н. Шмелев, Г.А. Богатова, В.Б. Крысько), Москва.
- SSRLJ – *Словарь современного русского литературного языка*, 1950–1965, ред. Ф. П. Филин, I–XVII, Москва–Ленинград.
- SUM – *Словник української мови*, 1970–1980, ред. І. К. Білодід, I–XI, Київ.
- Tarnopol 2007 – *Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopolkiem*, z materiałów zebranych pod kierunkiem W. Paryła, oprac. przez K. Czarnecką, D. Kowalską, E. Rudolf-Ziółkowską, pod red. J. Riegera, Kraków.
- TSBM – *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*, 1977–1984, пад рэд. К.К. Атраховіча (Кандрата Крапівы), I–V, Мінск.

A LOANWORD *RUBEL* "A POLE TO PRESS HAY IN LADDER WAGON" IN DIALECTS OF EASTERN POLAND

Summary

The article describes a range of East Slavonic borrowing *rubel* in dialects of Eastern Poland as well as its derivatives, which not only serves as a good example of lexical peculiarity on the Polish-East Slavonic borderland but also bears witness to old rural reality. The material is an interesting illustration of language contacts beyond state borders and beyond affiliation with a particular literary language.

Key words: Slavonic dialectology, regional vocabulary, language contacts, Polish-East Slavonic borderland